

Отримано: 28 листопада 2019 року
Прорецензовано: 9 грудня 2019 року
Прийнято до друку: 11 грудня 2019 року
e-mail: ruslana-padalka@i.ua,

ratusnaaelena99@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-8(76)-15-17

Падалка Р. М., Ратушина О. І., Аголаян С. Ю. Безобразні фразеологічні одиниці у творах Ф. Кафки та специфіка їх відтворення українською мовою. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 8(76), грудень. С. 15–17.

УДК: 821.112.2Кафка.09:811.161.2'373.7

Падалка Руслана Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент
Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»
Ратушина Олена Іванівна,
учитель німецької мови
Слов'янський педагогічний ліцей
Аголаян Сусанна Юрївна,
студентка I курсу філологічного факультету
Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»

БЕЗОБРАЗНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ У ТВОРАХ Ф. КАФКИ ТА СПЕЦИФІКА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У мовознавчих дослідженнях останніх десятиліть помітними виявилися тенденції до наукового осмислення, аналізу й опису різномірних лінгвістичних фактів у проекції на мовну особистість їх творця й адресата, що сприяє подальшій продуктивності нових підходів у вивченні мови. У форматі сучасних лінгвістичних пошуків та суспільних зацікавлень утверджується такий напрямок дослідження мови, як фразеологічна семантика, що вивчає специфіку людського спілкування, зокрема й в умовах художнього твору, у контексті таких базових понять, як мовець, адресат, особливості кодування різних аспектів навколишньої дійсності. Такі дослідження конкретизують і поглиблюють загальні теоретичні положення фразеологічної семантики; обґрунтовують й аргументують вибір письменником образних засобів для створення потрібної контекстної ситуації (гумористичної), художнього ефекту (комічного), образів персонажів. Матеріали й висновки роботи можна використати в курсах лексикології, фразеології, стилістики німецької та української мови, культурології, а також у процесі вивчення німецької мови, а також у процесі укладання фразеологічних словників.

Ключові слова: лексема, лінгвістика, тематична група, фразеологізм, словесний образ.

Ruslana Padalka,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University»
Olena Ratushna,
a teacher of the highest category, a teacher of the German language of Slovyansk Pedagogical Lyceum.
Sussana Agolayan,
a student of State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University»

NON-FIGURATIVE PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE WORKS OF F. KAFKA AND THE SPECIFICITY OF THEIR REPRODUCTION IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

The tendencies for scientific thinking, analysis and description of the different levels of linguistic facts in the projection of the language personality of the creator and the addressee, which contributes to the further productivity of new approaches to study, have emerged in linguistic studies of the recent decades. In the format of modern linguistic searches and public interests, such a direction of language research as phraseological semantics, that study the specifics of human communication including artwork in the context of such basic concepts as the speaker, the addressee, and the coding feature of various aspects of the surrounding reality, is approved.

The theoretical significance of scientific work is because the results concretize and deepen the general theoretical principles of phraseological semantics, substantiate and argue the writer's choice of imaginative means to create the desired contextual situation (humorous), artistic effect (comic), and character images. The practical significance of the study lies in the possibility of using materials and conclusions of work in lexicology, phraseology, stylistics of the German and Ukrainian languages and cultural studies, as well as in the process of learning the German language. Besides, the results of the study can be used in the preparation of phraseological dictionaries.

Key words: non-figurative phraseological, phraseology, linguistic, lexicology, subject group.

Актуальність дослідження. Ознакою виразності думки людини, а отже, й окремого народу, є фразеологічні одиниці, які щоразу відтворюються в мові. У форматі сучасних лінгвістичних пошуків та суспільних зацікавлень утверджується такий напрямок дослідження мови, як фразеологічна семантика, що вивчає специфіку людського спілкування, зокрема й в умовах художнього твору, у контексті таких базових понять, як мовець, адресат, особливості кодування різних аспектів навколишньої дійсності.

Попри дискусійну активність наукових досліджень фразеологічного значення й визначення самого терміна *фразеологічна одиниця* вчені все більше заглиблюються в способи входження базових категорій ментальності окремого народу у фразеологізацію людської думки. Це, зокрема, свідчить про етап становлення й наукового закріплення нового підходу до вивчення фразеосемантики в мовознавчій практиці.

У період входження України до великої сім'ї народів Європи значну увагу приділено спілкуванню як діяльності, спрямованій на зближення різних держав у багатоаспектних культурно-історичних та суспільних умовах. Саме тому науковці

активніше звертають увагу на такі особливості мови, як функціональна спрямованість, творчий характер, місце й роль у відтворенні світосприймання окремої людини й народу (нації) в цілому.

Образні фразеологізми живого мовлення є предметом вивчення як німецьких, так і українських мовознавців. Найбільш плідними дослідниками німецької фразеології є Ф.Зейлер, С.М.Муниця, О.Д.Райхштейн, В.Флайшер, І.І.Чернишова та інші. Велике значення для вивчення фразеологічної семантики мають праці таких учених, як: Я.Барана, С.Єрмоленко, В.Ужченка. Проте специфіка ментальних особливостей окремого народу засобами фразеології в практиці художнього перекладу ще не має свого повного й усебічного вивчення.

Усе сказане вище, а також відкриті питання вивчення фразеологічної семантики як важливого чинника міжкультурного спілкування зумовлюють **актуальність** нашої праці.

Метою дослідження є виявлення й опис специфіки фразеологічних одиниць у творчості німецькомовного письменника Ф.Кафки в умовах художнього перекладу. Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких **завдань**:

- схарактеризувати основні теоретичні аспекти фразеології;
- виявити стилістичну роль фразеологічних одиниць;
- описати специфіку перекладу творів названого письменника в контексті добору еквівалентних фразеологічних одиниць.

Об'єктом дослідження обрано фразеологічні одиниці, які активно функціонують у творах Ф. Кафки.

Предметом дослідження є основні шляхи передачі німецьких фразеологізмів українською мовою.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям праці є комунікативний підхід до вивчення мови, яку розглядають як мовленнєву діяльність людини.

Сформульовані мета, об'єкт і предмет цієї праці визначили вибір загальнонаукових і лінгвістичних методів дослідження. У ній використано *описовий* метод для аналізу, узагальнення, систематизації й опису фразеологізмів у творах Ф. Кафки; *зіставний* – для виявлення семантичного потенціалу аналізованих фразеологічних одиниць, як питомих, так і перекладних; *контекстологічний* аналіз забезпечив вивчення фразеологізмів як смислових складників художнього тексту; *інтерпретаційний* метод уможливив дослідницьке тлумачення й декодування закладеної автором інформації й художнього наміру.

Дослідження фразеології в німецькому мовознавстві проводилися науковцями, які помітили в мові стійкі сполуки слів, що характеризуються своєрідною організацією компонентів, а також поняттям, відмінним від самостійних лексичних значень цих компонентів. Важливою в цьому аспекті є праця першої половини ХХ століття «Німецька фразеологія» Ф.Зейлера, у якій уперше зроблено спробу диференціювати стійкі сполуки слів. Дослідник виділив окремо прислів'я, приказки (*sprichwörtliche Redensarten*) і власне фразеологізми (*im Trüben fischen, Öl ins Feuer gießen, an den Bettelstab kommen*), афоризми, крилаті слова, парні сполуки слів. Багато уваги Ф.Зейлер приділив походженню фразеологізмів, джерелам їх виникнення й тематичним групам. Важливим, на наш погляд, є те, що окремі висновки названої праці є актуальними й у наш час.

Певний інтерес викликає класифікація фразеологізмів німецькими мовознавцями, бо вони розрізняють такі групи:

Прості фразеологічні сполуки */einfache phraseologische Verbindungen/*. Значення одного із компонентів, здебільшого дієслова, затерте або частково переосмислене: *Abschied nehmen; Erfolg; Interesse; Aussichten haben; zum Ausdruck bringen*.

Фразеологічні єдності */phraseologische Einheiten/*. Це переважно звороти, які є невмотивованими й значення яких не можна вивести із значень їх компонентів: *Öl ins Feuer gießen; Stroh im Kopf haben; wie ein Buch reden*.

Фразеологізми у формі речень, які відповідно до своєї структури повинні виходити за межі фразеології, але мають усі характерні риси фразеологічної одиниці: *Hoffnung ist der Schiff mit einem Mast von Stroh; Freundschaft ist des Lebens Salz; Geld ist die Braut, um die man tanzt*.

Важливим досягненням німецького мовознавства вважаємо також працю В.Флайшера «Фразеологія сучасної німецької мови» [8], у якій теоретично обґрунтовано основні проблеми фразеології. Дослідник, на наш погляд, усебічно розкрив сутність фразеологізму, характеризуючи його як мовний знак, що відрізняється від власних назв, термінів та інших стійких мовних сполук.

Цікавим є також те, що В.Флайшер підкреслив експресивність, фразеологічні варіанти й текстоутворювальний потенціал фразеологізмів.

Отже, фразеологічний матеріал є цікавим як для зарубіжного (зокрема й німецького), так і для вітчизняного мовознавства.

Проблема співвідношення образності й безобразності фразеологізмів у сучасній науці про мову є дискусійною. А тому ми дотримуємося думки тих учених (В.М.Мокієнко, Д.О.Добровольський), які вважали, що образність є не обов'язковою ознакою фразеологізмів, бо властива, з одного боку, не всім фразеологічним одиницям, а з іншого, – образними можуть бути не лише фразеологізми, а й окремі слова (*das Stiefmütterchen, die Gottesanbeterin, das Pfaffenhhütchen, die Mönchgrasmücke, der Adamsapfel*) і словосполучення термінологічного характеру (*das schwarze Loch, der Eiserne Vorhang*). Визнання не обов'язкового характеру образності фразеологізмів пов'язане з визначенням самої фразеологічної одиниці. Прибічники вузького розуміння фразеології зазвичай відносять до фразеологізмів вислови з метафоричним значенням, прибічники ж широкого її розуміння – поєднання слів, відтворювані в «готовому вигляді» і об'єднані одним поняттям. Вузьке розуміння фразеології допускає образність як властивість стійких поєднань. Ми погоджуємося з тими, хто думає, що така позиція збіднює галузь фразеології й приєднується до широкого погляду на фразеологію. Включення деяких видів безобразних виразів до фразеологізмів за такого розуміння є об'єктивно виправданим. Це відбивається і в сучасних визначеннях фразеологічної одиниці, де такі характеристики, як «образність», «метафоричність», «переносність», «переосмисленість» тощо, або опускаються, або супроводжуються істотними застереженнями, що обмежують масштаби цих властивостей як ознак фразеологізмів.

Отже фразеологія постійно доводить і міцно тримає «право на безобразність» [6, с.160].

В аналізованих нами творах Кафки мають місце безобразні фразеологізми, які ми умовно виділили в окрему групу й простежили специфіку їх перекладу українською мовою. Наведемо приклади:

1) *Tag aus, Tag ein* auf der Reise. (День у день в дорозі.)

Відповідник, знайдений у німецькому фразеологічному словнику, має такий переклад: *Tagaus, tagein*. День у день [10, с. 238].

Семантикою автор акцентує увагу читача на одноманітності заняття Грегора, використовуючи саме цей фразеологізм.

У семантиці українського відповідника автор використав складний прислівник, який позначає щоденність, безперервність.

День у день дорога.

2) *Das sollte ich bei meinem Chef versuchen; ich würde auf der Stelle hinausfliegen*. (Спробував би я так у свого шефа; я негайно вилетів би).

Відповідник, знайдений у німецькому фразеологічному словнику, має такий переклад: *auf der Stelle* – Негайно, зараз же [10, с. 218].

За допомогою поданого фразеологізму автор посилює безправність робітників, їх залежність від роботодавців, у цій ситуації Грегора.

На нашу думку, в українському перекладі – Хай би я спробував так у свого шефа: *мимтю* вилетів би з роботи. – автор дуже влучно дібрав прислівник, що позначає блискавичність дії «в одну мить, дуже швидко».

3) ... würde den Eltern wegen des faulen Sohnes *Vorwürfe machen* ... (...*докоряв* би батькам із-за ледачого сина...).

Відповідник, знайдений у німецькому фразеологічному словнику, має такий переклад: *einen Vorwurf machen* – Докоряти [10, с. 295].

У семантиці вислову закладено всю повноту емоційного стану Грегора, нарікання на несправедливе, негативне ставлення його хазяїна. Можливо, саме цей фразеологічний зворот, на нашу думку, показує всю трагічність цієї ситуації.

Цікаво, що в українському перекладі автором використано нейтральний відповідник, дібрано синонімічне дієслово, – ...почав би *дорікати* батькам ледачим сином..., – яке виражає незадоволення з приводу чого-небудь або звинувачувати когось у чому-небудь.

4) *Und die Besinnung durfte er gerade jetzt um keinen Preis verlieren; lieber wollte er im Bett bleiben*. (І саме зараз йому *ні за які гроші* не можна було втрачати свідомість; він хотів краще залишитися в ліжку).

Відповідник, знайдений у німецькому фразеологічному словнику, має такий переклад: *um keinen Preis* – Ні за які гроші! [10, с. 113].

Використанням цього фразеологічного звороту автор лаконічно передає безглуздість теперішнього становища Грегора, відсутність спритності керувати своїм новим тілом, та боязкість одним незграбним рухом завдати собі шкоди або когось налякати чи зашкодити комусь.

Автор-перекладач українського тексту вжив прислівник, який є менш експресивним і не є фразеологізмом в українській мові: «А саме тепер він *нізащо* не повинен був знепритомніти; краще вже лишитись у ліжку, – який тлумачиться як «ні за які обставини». На нашу думку, тут би не спотворив тексту й фразеологізм «ні за які гроші».

Проаналізувавши найцікавіші, на наш погляд, фразеологічні звороти обраних творів Ф.Кафки, ми дійшли висновку, що деякі фразеологічні одиниці в німецьких художніх творах під час перекладу українською мовою іноді втрачають своє семантичне навантаження й набувають більш нейтрального, поширеного, колоритного значення, бо, на наш погляд, українська мова є багатшою на мовні засоби. А деякі, у процесі перекладу, не втрачають свого семантичного наповнення, і автор знаходить еквіваленти фразеологічних одиниць українською мовою.

Фразеологічна система кожної мови відтворює особливості мислительної діяльності різних народів світу. Тому цілком закономірним є посилення інтересу науковців до фразеологічних одиниць німецької мови, зокрема й тих, що функціонують у німецькомовних художніх творах. Фразеологія як явище складне й багатоаспектне посідає окреме місце в стилістичній системі мови. Особливо повно семантичні можливості фразеологічної одиниці розкриваються в художньому стилі, певним підтвердженням чого є фразеологізми, які функціонують у творах Ф.Кафки.

У новелі Ф.Кафки «Перевтілення» досліджено 26 фразеологічних одиниць, у оповіданні «Вирок» – 10 фразеологічних одиниць.

Отже, отримані результати дослідження конкретизують і поглиблюють загальні теоретичні положення фразеологічної семантики; обґрунтовують й аргументують вибір письменником образних засобів для створення потрібної контекстної ситуації, художнього ефекту, образів персонажів. Практичне значення дослідження полягає в можливості використання матеріалів і висновків роботи під час укладання фразеологічних словників, у курсах лексикології, фразеології, стилістики німецької та української мови, культурології, а також у процесі вивчення німецької мови.

Література:

1. Баран Я. А. Фразеологія в системі мови. Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 1997. 175 с.
2. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе. Москва: Международные отношения, 1980. С. 179-207.
3. Кожина М.Н. Язык и стиль в функциональном аспекте. *Основные понятия и категории лингвостилистики*. Пермь, 1982. С. 15-34.
4. Муница С. Н. Адекватные компаративные фразеологические единицы в немецком и украинском языках. Київ: Радянська школа, 1975. С. 17-218.
5. Німчук В. В., Русанівський В. М., Чепіга І. П. та інші. Жанри і стилі в історії української літературної мови / Відповідальний редактор С. Я. Єрмоленко. Київ: Наукова думка, 1989. 288 с.
6. Райхштейн А. Д. Неметкие устойчивые фразы. Москва: Высшая школа, 1971. 175 с.
7. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка. Москва: Высшая школа, 1970. 200 с.
8. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig: VEB, Bibliographisches Institut. 1982.
9. Seiler F. Deutsche Sprichwörterkunde. München, 1972.
10. Гаврис В. І., Пророченко О. П. Німецько-український фразеологічний ловник. URL: <https://www.twirpx.com/file/433834/>